

OILANING IJTIMOYIY-PSIXOLOGIK TASNIFI

Baratullayeva Dilnoza Habibullo qizi

Jizzax davlat pedagogika universiteti

Annotatsiya: *Oila ham ijtimoiy-psixologik hamjamiyat - a'zolari nikoh yoki qarindoshlik, umumiy hayot va o'zaro ma'naviy javobgarlik bilan bog'langan kichik guruh va ijtimoiy institut - turmush o'rtoqlar, ota-onalar va bolalar o'rtasidagi munosabatlarning tarixan o'ziga xos tizimi, ijtimoiy zaruratdir.*

Kalit so'zlar: *Muhim holat, oila, tadqiqotlar, oila va nikoh, psixologiya, fanlararo soha, sotsiologiya, iqtisodiy, etnografiya, tarix, huquq, demografiya.*

Oila faoliyatining ijtimoiy-psixologik xususiyatlarini ko'rib chiqishdagi qiyinchiliklar, bir tomondan, ijtimoiy psixologiyaning "chegaraviy" maqomiga, ikkinchi tomondan, tahlil ob'ektining o'ziga xos xususiyatlariga bog'liq. Oila ham ijtimoiy-psixologik hamjamiyat - a'zolari nikoh yoki qarindoshlik, umumiy hayot va o'zaro ma'naviy javobgarlik bilan bog'langan kichik guruh va ijtimoiy institut - turmush o'rtoqlar, ota-onalar va bolalar o'rtasidagi munosabatlarning tarixan o'ziga xos tizimi, ijtimoiy zaruratdir. Shundan jamiyatning aholining fiziologik va ma'naviy takror ishlab chiqarishga bo'lgan ehtiyoji bilan bog'liq.

Muhim holat - bu oilaning ko'plab tadqiqotlarining fanlararo tabiati. Oila va nikoh psixologiyasi psixologiyaning fanlararo sohasi sifatida sotsiologiya, iqtisod, etnografiya, tarix, huquq, demografiya va boshqalar sohasidagi tadqiqotlarni o'z ichiga oladi.

Oilani kichik guruh sifatida o'rganilganda, birinchi navbatda, oila tipologiyalarining mutlaq ko'pchiligini tashkil etuvchi uning miqdoriy tarkibi (tuzilmasi) ni tushinish mumkin.

Turmush o'rtoqlar soniga ko'ra monogam oila (bitta er va bitta xotin) va ko'pxotinli oila turiga farqlanadi. Ko'pxotinli oila turining ikkita varianti mavjud:

- poliandriya (poliandriya);
- ko'pxotinlilik (poligamiya).

Ko'pgina tadqiqotchilar oilaning ko'pxotinli shakllari tarixan uning zamonaviy turidan oldin bo'lganligi va muhim tarixiy, madaniy, etnik, diniy o'ziga xoslik mavjudligiga qo'shiladilar. Monogam oila - bu nisbatan yaqinda paydo bo'lgan ta'lim. Uning rivojlanishi xususiy mulk va davlat institutlarining barpo etilishi bilan chambarchas bog'liqdir.

Sanoati rivojlangan mamlakatlarda ajralishlar va qayta turmush qurishning sezilarli darajada o'sishi munosabati bilan ketma-ket monogamiya haqida ko'proq baxs munozara olib borilmoqda.

Oilada namoyon bo'lgan avlodlar soniga ko'ra ular quyidagilarga ajratadilar:

a) bir nechta (kamida uch) avlod vakillari bir tom ostida yashaydigan va birgalikda uy xo'jaligini olib boradigan murakkab (kengaytirilgan) oila - bobo-buvilar, ota-onalar, bolalar. Aksariyat hududlarida bu turdagi oila asosan qishloq turmush tarzi va iqtisodiy zarurat bilan belgilanmagan;

b) oddiy (yadroli) oila, uning a'zolari faqat ikki avlod vakillari (ota-onalar va bolalar). Ushbu turdagi oila hozirgi kunda yetakchilik qilmoqda, garchi ba'zi mualliflar o'ziga xos ijtimoiy-psixologik o'zgarishlarda, intensiv shaxslararo aloqalar saqlanib qoladi. Yadroli oila haqida gap ketganda, ular ota-onalar va bolalar bo'lgan to'liq yadroli oilani anglatadi. Ammo to'liq bo'lmagan oila ham yadroli oiladir, unda ota-onalardan biri, ko'pincha otasi yo'q (ammo farzandsiz oilani to'liq emas deb hisoblash kerakmi yoki yo'qmi, noma'lum bo'lib qolmoqda). O'z navbatida, to'liq bo'lmagan oila aslida to'liq bo'lmagan (ajralish yoki bevalik natijasida paydo bo'lgan) va ona tomonidan noqonuniy tug'ilish va bolalarni tarbiyalash bilan bog'liq bo'lgan oilalarga bo'linadi. Bu yerda biz ikki yadroli deb ataladigan oilaning o'ziga xos turini ham eslatib o'tishimiz kerak, ajrashgandan so'ng, har ikkala turmush o'rtoq ham yangi oilalarni yaratadi. Buning natijasida farzandlarning to'rtta ota-onasi bo'ladi. Bolaning eng yaqin qarindoshlari, shu jumladan aka-uka va opa-singillar doirasining ko'payishi shaxsning ijtimoiylashuviga foydali ta'sir ko'rsatishi mumkin.

Oilalarning pedagogik-psixologik tipologiyasi ularning tarbiyaviy vazifasiga asoslangan farovonlik belgisiga asoslanadi.

Nikoh-oila munosabatlarining ijtimoiy normalarga muvofiqligi nuqtai nazaridan quyidagi oilalar ajratiladi:

- patriarxal (an'anaviy), o'tmishda hukmronlik qilgan munosabatlarga yo'naltirilgan munosabatlar: er (ota - "boquvchi") oilani moliyaviy ta'minlaydi, oila a'zolariga nisbatan asosiy qarorlarni qabul qiladi; xotin ishlamaydi (yoki daromadi erinikidan sezilarli darajada past), bolalarni tarbiyalash bilan shug'ullanadi va uy xo'jaligini boshqaradi. Bolalarning fikri kam hisobga olinadi yoki unga bo'ysunuvchi ahamiyatga ega;

- zamonaviy (egalitar), bu erda sevgi, hissiy yaqinlik, o'zaro hurmat me'yorlari barcha oila a'zolariga tegishli.

Zamonaviy oilaning kichik turlari sifatida quyidagilar ajralib turadi:

- har ikkala turmush o'rtog'ining kasbiy va ijtimoiy faoliyati bir xil ahamiyatga ega bo'lgan kollektivistik oila (ikki martabali oila). Turmush o'rtoqlar uy vazifalarini er yoki xotinning faol ishtiroki bilan taqsimlaydilar, bo'sh vaqtlarini birgalikda o'tkazib, birgalikda qarorlar qabul qiladilar va hokazo;

- individualistik oila, bunda turmush o'rtoqlar uchun oilaviy faoliyatdan ko'ra oiladan tashqari ishlar muhimroqdir. Uy vazifalarini minimallashtirishda, muhim qarorlarni muhokama qilishda kimningdir shaxsiy manfaatlariga ta'sir qilsa, jiddiy nizolar yuzaga kelishi mumkin.

Oilalar tipologiyasini ko'rib chiqishni yakunlab, muqobil turmush tarzi deb ataladigan narsalarni eslatib o'tish mumkin emas, ular orasida:

- ochiq nikoh, insonparvarlik tamoyillari asosida qurilgan munosabatlar, xususan, inson butun umri davomida o'zgarib, ichki o'sishni boshdan kechirishidan dalolat beradi. Er-xotinning har birining o'zini o'zi anglash istagi, ularning har birining shaxsiy hayotini, shu jumladan boshqa odamlar bilan chuqur, mazmunli munosabatlarni (jinsiy munosabatlar bundan mustasno) nazarda tutadi;

- ikki bosqichli nikoh, bu er-xotinlar o'rtasida oilaviy hayotning turli bosqichlarida huquq va majburiyatlarini nazarda tutuvchi aniq nikoh shartnomasini tuzishni nazarda tutadi.

Oila ichidagi munosabatlarning turli xil diniy o'zgarishlari va ularni huquqiy tartibga solish chegarasida qoladigan monogam oilaning boshqa tavsiflari (turli xil diniy tusga ega) mavjud.

Oila funksiyalari muammosi an'anaviy hisoblanib, M.S.Maskovskiy tomonidan ishlab chiqilgan jamiyat va shaxs nuqtai nazaridan oila funksiyalarining tasnifi keltirilgan .

Oila funksiyalari

Oilaviy faoliyat sohasi - Jamoat -funksiyalari Individual -funktsiyalar

Rep -samarali Jamiyatning biologik takror ishlab chiqarilishi -

Bolalarning ehtiyojlarini qondirish -

Tarbiyaviy - Yosh avlodni ijtimoiylashtirish -

Jamiyatning madaniy uzluksizligini saqlash - Ota-onalik -ehtiyojlarini qondirish -, bolalar bilan aloqalar, ularni tarbiyalash -, bolalarda o'zini o'zi anglash.

Uy xo'jaligi Jamiyat a'zolarining jismoniy salomatligini saqlash, bolalarga g'amxo'rlik qilish - Ba'zi oila a'zolarining boshqalaridan maishiy xizmat ko'rsatishi -

Iqtisodiy Voyaga yetmaganlar va jamiyatning nogiron a'zolarini iqtisodiy qo'llab-quvvatlash - olish -(nogironlik holatida yoki xizmatlar evaziga)

Birlamchi ijtimoiy nazorat sohasi - axloqiy -tartibga solish, shuningdek, turmush o'rtoqlar, ota-onalar va bolalar, katta va o'rta avlod vakillari o'rtasidagi munosabatlardagi mas'uliyat va majburiyatlar. Noto'g'ri xatti-harakatlar va oila a'zolari o'rtasidagi munosabatlarning axloqiy normalarini buzganlik uchun huquqiy va ma'naviy jazo choralarini shakllantirish va qo'llab-quvvatlash -

Ma'naviy aloqa sohasi - Oila a'zolarining shaxsiy rivojlanishi - Oila a'zolarini ma'naviy o'zaro boyitish. -Nikoh ittifoqining do'stona asoslarini mustahkamlash

Ijtimoiy maqom Oila a'zolariga ma'lum ijtimoiy maqom berish. -Ijtimoiy tuzilmaning takror ishlab chiqarilishi Ijtimoiy reklama ehtiyojlarini qondirish -

Hissiy - Shaxslarning hissiy barqarorlashuvi va ularning psixoterapiyasi -

Oilada psixologik himoya, hissiy yordam oladigan shaxslar. -Shaxsiy baxt va muhabbatga bo'lgan ehtiyojni qondirish -

Shunday qilib, oilaning turlari va funksiyalarini tahlil qilish uni ijtimoiy-psixologik hodisa sifatida gapirishga imkon beradi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Akramova F.A. Oilada ma'naviy muhitni shakllantirishda xotin-qizlarning roli. - T.: «Nixol Print», 2016. -42-b.
2. Akramova F.A. Oilada sog'lom psixologik muhitni tarkib toptirishning ijtimoiy-psixologik asoslari. - T.: : «Shams ASA», 2014. -185-b.
3. Akramova F.A.Oilada muomalani tashkil etish psixologiyasi. - T.: «Shams ASA», 2006. -90-b.
4. Yo'ldoshev M. Oiladagi ruhiy muhit va uning tarbiyaga ta'siri. - T., 2004. - 99-b.
5. Қаршибоева Г.А. Ўсмирларнинг хулқ-атворидаги ўзгаришнинг ижтимоий психологик жихатлари //Журнал Педагогика и психологии в современном образовании. – 2022. – Т. 2. – №. 4.
6. Қаршибоева Г.А. Ўқувчиларда касбий установкаларнинг шаклланишининг психологик жихатлари //Журнал Педагогика и психологии в современном образовании. – 2022. – Т. 2. – №. 4.
7. Каршибаева Г. А. Факторы и причины суицида //Scientific Impulse. – 2022. – Т. 1. – №. 2. – С. 651-656.
8. Каршибоева Г. А. Психопрофилактические меры по предупреждению суицидного поведения у подростков: Каршибоева Гульноза Абдукодировна, Джизакский государственный педагогический институт-старший преподаватель //Образование и инновационные исследования международный научно-методический журнал. – 2021. – №. 2-Махсус сон. – С. 298-305.
9. Каршибаева Г. А. Аспекты социально психологического исследования суицидального поведения подростков //Мир образования-образование в мире. – 2021. – №. 1. – С. 50-56.
10. Abduqodirovna G. Q., Burxonovich A. S., O'skanov son Abdurashid M. Negative Socio-Psychological Factors Influencing the Personality of a Teenager //International Journal of Discoveries and Innovations in Applied Sciences. – 2021. – Т. 1. – №. 7. – С. 54-59.
11. Каршибоева Г.А.. Диагностика суицидального поведения у подростков //Вестник интегративной психологии. – 2021. – №. 22. – С. 84-89.
12. Karshibayeva, G Diagnosis of suicidal behavior in adolescents. International Journal for Innovative Engineering and Management Research. A Peer Reviewed Open Access International Journal.// Vol 10 Issue03, March 2021 501-505 p.
13. Karshibayeva, G. The importance of motivation to avoid failure in achieving the success of young football players. PSYCHOLOGY AND EDUCATION (2021) 58(2)
14. Karshibayeva, G. Innovations in Applied Sciences | SSN 2792-3983 (online), Published under Volume: 1 Issue: 7 in December-2021

15. Каршибаева Г. А.Ўсмирларда суицидал хулқнинг олдини олишда амалга оширила-диган психопрофилактик чора-тадбирлари.“Таълим ва инновацион тадқиқотлар” илмий услубий журнал, 2021 йил, махсус сон.298-305 ст.
16. Каршибаева Г. А., Ибайдуллаева У.Р.Оила психологияси.Ўқув қўлланма. “Баёз” нашриёти. Тошкент – 2022 й.
17. Каршибаева Г. А., Абдусулов Р.А.Психологик маслаҳат. Ўқув қўлланма. “Баёз” нашриёти. Тошкент – 2022 й.
18. Каршибаева Г. А.Ўсмирларда суицидал хулқни пайдо бўлишида ижтимоий функциялар бузилишининг психологик ҳолатлари. Psixologiya ilmiy jurnali/ Вухоро. №4, 2020 101-104 бб